
KNÍŽE DUNDUK

KOMENTÁŘ K EPIGRAMU ALEXANDRA SERGEJEVIČE PUŠKI- NA PŘELOŽENÉMU KARLEM HAVLÍČKEM BOROVSKÝM

JIŘÍ FIALA

PRINCE DUNDUK. COMMENTARY ON ALEXANDER SERGEYEVICH PUSHKIN'S EPIGRAM
TRANSLATED BY KAREL HAVLÍČEK BOROVSKÝ

Among the epigrams of Karel Havlíček Borovský is the *Učený epigram z ruštiny* (*Learned Epigram from Russian*), a translation of Alexander Sergeyevich Pushkin's *Epigram od Dondukov-Korsakov* (*Эпиграмма на Дондукова-Корсакова*), which in 1835 mocked Mikhail Alexandrovich Prince Korsakov, who was appointed that same year second vice-president of the Imperial Academy of Sciences in St Petersburg and chairman of its administrative committee. The conflict between A. S. Pushkin and Prince M. A. Dondukov-Korsakov was caused by the censorial interference, by which the prince, in his capacity as state censor, affected Pushkin's versified *Tale of the Golden Cockerel* (*Сказка о золотом петушке*, 1834) and *Pushkin's History of Pugachev* (*История Пугачёва*, 1834), although Tsar Nicholas I. has authorized this publication but under the title *History of the Pugachev Revolt* (*История Пугачёвского бунта*). His career is said to have been due to a homosexual affair he had as a young officer with Count Sergei Semyonovich Uvarov, president of the Imperial St Petersburg Academy of Sciences and Minister of National Enlightenment Sergei Semyonovich. The author of the article finds out under what circumstances K. Havlíček Borovský, during his stay in Moscow from 5 February 1843 to 6 July 1844 as a tutor in the family of the professor of Russian literature at Moscow University, Stepan Petrovich Shevryyov, became acquainted with the works of A. S. Pushkin and the above epigram, which he adequately translated into Czech.

Keywords: K. Havlíček Borovský, A. S. Pushkin, epigram, M. A. Dondukov-Korsakov, translation, Czech language

K výrazným olomouckým bohemistům náleží jazykovědec Jaromír Bělič (1914–1977), v letech 1953–1957 děkan Vysoké školy pedagogické v Olomouci, a literární vědec Jiří Skalička (1922–1997). Sbližoval je slovácký původ⁽¹⁾ a odborný zájem o dílo Karla Havlíčka Borovského (1821–1856): v roce 1947 vydal Bělič monografii *Karel Havlíček Borovský a Slovanstvo*, roku 1951 pořídil kritické vydání Havlíčkova *Básnického díla* pro Národní knihovnu, z roku 1965 pochází Skaličkova studie *Havlíčkův satirický odkaz* aj. Jako editor připravoval Jaromír Bělič – nejspíše za spolupráce Jiřího Skaličky – k vydání rovněž Havlíčkovy epigramy, mezi nimiž se nachází Havlíčkův překlad následujícího epigramu ruského romantika Alexandra Sergejeviče Puškina. Rukopis překladu se dochoval v čistopise sbírky epigramů uchovávané ve fondech Národního muzea:⁽²⁾

Učený epigram z ruštiny

On: V akademii nauk
předsedou kníže Dunduk?!!

Já: Jakpak by tam neseděl
kníže pán, když má p...
(Puškin)

V poznámkách ke své havlíčkovské edici uvedl Jaromír Bělič k Puškinovu epigramu: „*Učený epigram...*: překlad z A. S. Puškina, největšího ruského básníka (1799–1837), s jehož dílem se Havlíček zčásti seznámil za svého pobytu na Rusi.“ (Havlíček Borovský 1951: 208) Ani Bělič, ani předchozí, ba ani následující editoři Havlíčkova básnického díla však nevysvětlují, koho se epigram týká – usoudili patrně, že jde o fiktivní postavu, jejíž příjmení bylo vytvořeno ad hoc kvůli rýmové dvojici „nauk – Dunduk“, a že se jedná o obecně mí-

1 Jaromír Bělič se narodil v Násedlovicích u Kyjova, Jiří Skalička se sice narodil v Brně, ale dětství a mládí prožil v Kyjově.

2 Karel Havlíček Borovský: *Jehly, špičky, sochory a kály*, rukopis, 46 listů, 1845, Knihovna Národního muzea, V H 39.

něnou satiru na poměry, v nichž je příslušnost k aristokracii a náležitě vyvinuté sedací svalstvo dostatečnou kvalifikací i pro řízení vědecké instituce. Nepídili se po významu tohoto příjmení (ruské substantivum „дундук“ znamená hlupák či blázen), natož po originále Puškinova epigramu a okolnostech jeho vzniku. Sdělují tedy toto: Michail Alexandrovič kníže Korsakov (1794–1869) nastoupil po ukončení kurzu ve 2. sboru kadetů k tělesné gardě Preobraženského pluku, roku 1812 se účastnil Vlastenecké války s Napoleonovou armádou a následujícího tažení ruských vojsk do Paříže. V roce 1819 se oženil s Marií Nikitičnou (1802–1884), jedinou dcerou a dědičkou Nikity Ivanoviče knížete Dondukova-Korsakova (1775–1857) a Věry Jonovny roz. kněžny Dondukovové (1780–1833). Díky protekci vysoce postavených osobností povolil car Alexandr I. Michailu Alexandroviči knížeti Korsakovi přijmout erb, titul a rodové jméno knížat Dondukových a nadále se nazývat knížetem Dondukovem-Korsakovem, což se vztahovalo i na jeho početné potomstvo – byl otcem dvanácti dětí. Roku 1820 zanechal Michail Alexandrovič kníže Dondukov-Korsakov v hodnosti plukovníka vojenské služby a byl zařazen mezi komoří carského dvora, v roce 1826 se stal úředníkem ministerstva vnitra a působil jako reprezentant šlechty a guberniální sudí Gdovského újezdu (poblíž města Pskova v západním Rusku). V roce 1833 byl kníže Dondukov-Korsakov jmenován prozatímním správcem petrohradské školní oblasti, v následujícím roce byl v tomto úřadě potvrzen a začleněn mezi skutečné státní rady. Třebaže svěřený úřad vedl stroze a formálně, byl vládními místy pozitivně hodnocen, a tak byl v roce 1835 jmenován druhým viceprezidentem Imperátorské petrohradské akademie věd a předsedou jejího správního výboru. Prezidentem této akademie byl v letech 1818–1855 orientalista Sergej Semjonovič hrabě Uvarov (1776–1855), posléze ministr národní osvěty. Roku 1838 se kníže Dondukov-Korsakov stal přisedícím Hlavního cenzurního úřadu a roku 1841 předsedou výboru zřízeného pro novou správu Imperátorské petrohradské akademie věd, jakož i tajným radou. Tyto pracovní závazky přiměly knížete Dondukova-Korsakova, aby požádal o zproštění z úřadu správce petrohrad-

ské školní oblasti, zatímco funkci viceprezidenta Imperátorské petrohradské akademie věd zastával až do roku 1852 (*Дондуков-Корсаков, Михаил Александрович*).

Konflikt mezi Alexandrem Sergejevičem Puškinem a knížetem Michail Alexandrovičem Dondukovem-Korsakovem způsobily cenzurní zásahy, jimiž kníže z titulu státního cenzora postihl Puškinovu veršovanou *Pohádku o zlatém kohoutkovi* (*Сказка о золотом петушке*, 1834) a Puškinovu *Historii Pugačova* (*История Пугачёва*, 1834), třebaže car Mikuláš I. publikování obou děl schválil – *Historii Pugačova* ale pod titulem *Historie Pugačovské vzpoury* (*История Пугачёвского бунта*). Klevetilo se, že Michail Alexandrovič kníže Dondukov-Korsakov (jehož Puškin dokonce i v oficiální korespondenci důsledně nazýval s aluzí na výraz „дундук“ Dundukovem-Korsakovem) vděčí za svou kariéru homosexuálnímu poměru, jenž jako mladý důstojník udržoval s prezidentem Imperátorské petrohradské akademie věd a ministrem národní osvěty Sergejem Semjonovičem hrabětem Uvarovem. V záznamu ve svém deníku z února 1835 Puškin uštědřil knížeti nadávky „клевет (přisluhovač)“ a „дурак и бардаш (blázen a homosexuální prostitut – z franc. „bardache“)“, citoval též ruské přísloví „Царь любит, да псарь не любит (Car miluje, ale [carův] psovod nemiluje)“. Zmínil též vedle hraběte Uvarova cara Mikuláše I. Pavloviče, ministra financí Jegora Franceviče hraběte Kankrina (1774–1845) a jeho sedm dětí, přítelkyni carevny Kateřiny II. Veliké Jekatěrinu Romanovnu kněžnu Daškovovou roz. Voroncovovou (1743–1810), zakladatelku Petrohradské akademie věd a Ruské akademie věd, ministra spravedlnosti Dmitrije Vasiljeviče Daškova (1788–1839) a spisovatele Vasilije Andrejeviče Žukovského (1783–1852). „Časy Krasovského se vrátily, Nikitěnko je hloupější než Birukov,“ konstatuje Puškin na závěr s odkazem na osoby tehdejších státních cenzorů – Alexandra Ivanoviče Krasovského (1776–1857), Alexandra Vasiljeviče Nikitěnka (1805–1877) a Alexandra Stěpanoviče Birukova (1772–1844) (Пушкин 1962: 342).

Konkrétně šlo o toto: V Puškinově pohádce o zlatém kohoutkovi dotýčný kohoutek svým kokrháním „Кири-ку-ку! Царствуй, лежа на

боку,“ tedy „Kyry-ku-ku! Vládni, leže na boku“, ujišťuje cara Ladona, že se k jeho říši neblíží nepřítel. Cenzura ve vydání pohádky v časopise *Bibliotěka dlja čtenija* druhý verš kohoutkova pokřiku vytečkovala, stejně jako dva poslední verše této pohádky „Сказка ложь, да в ней намек,/ Добрым молодцам урок“, tedy „Pohádka je lež, ale je v ní náznak, lekce pro dobré lidi“ (Пушкин 1962: 342). Zatímco car Mikuláš I. vydání Puškinova díla *Historie Pugačova* povolil, trval jen na změně názvu na *Historie Pugačovského povstání*, cenzurní výbor s vydáním nesouhlasil. Puškin se nicméně s výhradami vůči panovníkovi netajil, a tomu bývaly za tepla doneseny. Připomeňme v té souvislosti Puškinův epigramatický epitaf carevny Kateřiny II. Veliké (Пушкин 1959: 499): „V alejích Carského sela milá stařenka příjemně, ač poněkud prostopášně žila, Voltairovou první přítelkyní byla, zákoník sepsala, flotily pálila (tj. za rusko-turecké války v letech 1768–1774 a za rusko-švédské války v letech 1788–1790) a sedajíc na plavidlo zesnula. Od těch dob je temno, Rusko, ubohý státě, tvoje zadávená sláva zemřela s Kateřinou.“⁽³⁾ Kateřinu II. Velikou ranila ve věku 67 let dne 17. listopadu 1796 mozková mrtvice, když se po snídani odebrala na toaletu – ruský výraz „судно“ znamená jednak plavidlo, loď, jednak nočník. V úplnosti zní Puškinův záznam v jeho deníku z února 1835 následovně (Пушкин 1962: 342):

„Veřejnost je mým Pugačovem velmi pohoršena, a co hůř, nekupeje ho. Uvarov je velký darebák. Křičí o mé knize jako o pobuřující esejí. Jeho přísluhovač Dundukov (blázen a homosexuální prostitut) mě pronásleduje svým cenzurním výborem. Nedovolí mi tisknout moje díla pouze na základě panovníkova souhlasu. Car

3 „[...] В аллеях Сарского села [...] Старушка милая жила Приятно и немного блудно, Вольтеру первый друг была, Наказ писала, флоты жгла, И умерла, сядясь на судно. С тех пор мгла. Россия, бедная держава, Твоя удушенная слава С Екатериной умерла.“

miluje, ale jeho psovod nemiluje. Když už jsme u Uvarova: je to velký darebák a šarlatán. Jeho zhýralost je dobře známá. Je tak nechutný, že posluhoval Kankrinovým dětem. Říkalo se o něm, že začínal jako homosexuální prostitut, pak jako chůva a dostal se do předsednictva Akademie věd tak jako kněžna Daškovová do předsednictva Ruské akademie. Kradl státní dříví, dodnes má na ně účty (měl 11 000 duší), zneužíval státní zámečníky pro vlastní stavby atd. atd. Daškov (ministr), který býval jeho přítelem, potkal Žukovského zavěšeného do Uvarova, vzal si ho stranou a řekl: „Jak to, že se nestydíš veřejně se procházet s takovým člověkem!“⁽⁴⁾

Básník v měsících březnu až červnu 1835 reagoval na knížecí cenzuru výše zmíněným a v českém překladu Karla Havlíčka Borovského citovaným epigramem, jenž v originále zní takto (Пушкин 1959: 451):

Эпиграмма на Дондукова-Корсакова

В Академии наук
Заседает князь Дундук.
Говорят, не подобает
Дундуку такая честь;
Почему ж он заседает?
Потому что жопа есть.

A v doslovném českém překladu takto:

4 „В публике очень бранят моего «Пугачева», а что хуже — не покупают. Уваров большой подлец. Он кричит о моей книге как о возмутительном сочинении. Его клевет Дундуков (дурак и бардаш) преследует меня своим ценсурным комитетом. Он не соглашается, чтоб я печатал свои сочинения с одного согласия государя. Царь любит, да псаре не любит. К стати об Уварове: это большой негодяй и шарлатан. Разврат его известен. Низость до того доходит, что он у детей Канкринина был на посылках. Об нем сказали, что он начал тем, что был б..., потом нянькой, и попал в президенты Академии наук, как княгиня Дашкова в президенты Российской Академии. Он крал казенные дрова, и до сих пор на нем есть счета (у него 11000 душ), казенных слесарей употреблял в собственную работу etc. Дашков (министр), который прежде был с ним приятель, встретив Жуковского под руку с Уваровым, отвел его в сторону, говоря: «Как тебе не стыдно гулять публично с таким человеком!»“

Epigram na Dondukova-Korsakova

V Akademii nauk
zasedá kníže Dunduk.
Říkají, že není vhodná
pro Dunduka čest taková;
pročpak on tam zasedá?
Protože prdel má.

Spisovatel Nestor Vasiljevič Kukolnik (1809–1868) zaznamenal Puškinův epigram ne zcela přesně ve své sbírce anekdot a opatřil ho následujícím komentářem týkajícím se knížete Dondukova-Korsakova (Круганов: 117):

„Za mlada se Uvarov nacházel v milostném svazku s Korsakovem, posléze knížetem Dondukovem-Korsakovem, a hobloval mu zadnici. On revient toujours à ses premiers amours (vždycky se vrací ke svým prvním láskám). Kníže Dondukov nejenže se bez jakéhokoli vzdělání a oprávnění dostal mezi správce Petrohradské univerzity, ale i viceprezidenty akademie věd, k čemuž se vůbec nehodil. S ohledem na to Puškin, a možná že i Sobolevskij, pravil:

V Akademii nauk
předsedá kníže Dunduk.
Říkají, že není vhodná
pro Dunduka čest taková.
Čím to, že předsedá?
Protože prdel má.

Pro dámy se poslední verš čte takto:
Protože na čem sedět má.“⁽⁵⁾

5 „Уваров в молодости состоял в любовной связи с Корсаковым, в последствии князем Дондуковым-Корсаковым, и стругал ему задницу. Он revient toujours à ses premiers amours и к <князь> Д<ондуков>-К<орсаков>, не только без всякого

Francouzský citát pochází z komické opery Charlese-Guillauma Étienna (1777–1845) *Joconde ou les Coureurs d'aventures (Joconda aneb Kurýři dobrodružství)*, uvedené roku 1814. Dmitrij Alexandrovič Sobolevskij (1803–1870), ruský bibliofil, bibliograf a epigramatik, hostil Alexandra Sergejeviče Puškina během jeho pobytu v Moskvě v letech 1826–1827 (*Соболевский, Сергей Александрович*).

V lednu až dubnu 1836 se nicméně vztah mezi Puškinem a Dondukovem-Korsakovem zlepšil, když kníže bez námitek schvaloval obsah časopisu *Современник (Současník)*, jenž Puškin vydával. Kníže přežil básníka o 32 let, neboť Puškin zemřel 10. února 1837 na následky střelné rány utržené v souboji na pistole s milencem své ženy, francouzským emigrantem a později diplomatem Georges-Charlesem baronem de Heeckeren d'Anthès (1812–1895) (*Последняя дуэль и смерть Александра Пушкина*).

Jakými cestami se Karel Havlíček Borovský, působící od února 1843 do července 1844 jako domácí učitel v rodině profesora Imperátorské moskevské univerzity Stěpana Petroviče Ševyrjova (1806–1864), literárního historika a básníka, dostal k Puškinovu epigramu na „knížete Dunduka“ (tento epigram byl publikován tiskem až v roce 1861) a zda ho náležitě interpretoval, můžeme jen spekulovat. Nebudeme však daleko od pravdy, když za Havlíčkův zdroj informací o životě a díle Alexandra Sergejeviče Puškina označíme profesora Moskevské univerzity Michaila Petroviče Pogodina (1800–1875), ruského historika, filozofa a spisovatele. Pogodin navštěvoval Prahu (1835) a Mariánské Lázně

образования и прав попал в попечители С<анкт>-Петербургского университета, но и в вице-президенты Академии наук, что ему и вовсе было не к лицу. По етому случаю П<ушкин> , а может быть и Соболевский сказал:

В Академии наук
Председает князь Дундук.
Говорят, не подобает
Дундуку такая честь;
От чего ж он председатель ?
От того что жопа есть.

Для дам последний стих читается так:
От того, что может сесть.“

ně (1842). Ve čtyřicátých letech devatenáctého století se Pogodin začal zajímat o panslavismus a navázal kontakty s českými historiky Pavlem Josefem Šafaříkem (1795–1861) a Františkem Palackým (1798–1876). V roce 1842 Pogodin požádal Šafaříka, aby mu doporučil pro jeho syna vychovatele z Čech.

Šafařík se 10. října 1842 obrátil na Karla Havlíčka Borovského a ten přes námitky svého otce s nabídkou souhlasil. Dne 22. října 1842 Havlíček odcestoval bez pasu za Pogodinem do Vídně, kam přijel 24. října, Pogodin dorazil do Vídně 29. října, 1. listopadu 1842 odjeli společně do Moskvy, ale v Brodech nemohl Havlíček kvůli chybějícímu pasu překročit rakousko-ruskou hranici, vrátil se tedy do Lvova a zde čekal na vyřízení žádosti o pas do 7. ledna 1843. Dne 22. ledna dorazil do Kyjeva, do Moskvy 5. února 1843. Protože místo vychovatele v rodině Michaila Petroviče Pogodina již bylo obsazeno, zaměstnal Havlíčka profesor ruského písemnictví na Moskevské univerzitě Stěpan Petrovič Ševyrjov jako vychovatele svého sedmiletého syna Borise a synovce Leonida. V Rusku Havlíček setrval do 6. července 1844, kdy odcestoval přes Vilnov, Varšavu a Vratislav do Německého, nyní Havlíčkova Brodu.

S Puškinovým epigramem na knížete Dondukova-Ševyrjova seznámil Havlíčka nejspíše Michail Petrovič Pogodin, jenž se s Puškinem stýkal během jeho návštěvy Moskvy v roce 1826 a ve třicátých letech s básníkem korespondoval – je známo třicet dva Puškinových dopisů Pogodinovi a deset Pogodinových dopisů Puškinovi (*Погодин, Михаил Петрович*).

Stěpan Petrovič Ševyrjov (1806–1864) byl ruský literární kritik, literární historik, básník, řádný profesor a děkan Moskevské univerzity, akademik Petrohradské akademie věd. Zemřel v Paříži. Je autorem floskule «загнивающий Запад» („zahnívající Západ“). Byl ženat se Sofií Borisovnou Zelenskou (1809–1871), nemanželskou dcerou knížete Borise Vladimiroviče Golicyna (1769–1813), jenž vlastnil panství Vjazjomy, kde Ševyrjov několik let trávil letní měsíce se svou rodinou. Měl blízko zejména k Nikolaji Vasiljevi-

či Gogolovi (1809–1852), jemuž poskytoval mnoho služeb: četl korektury jeho děl, navazoval kontakty s knihkupci a staral se o jeho finanční záležitosti (*Шевырпёв, Степан Петрович*). Havlíčkova znalost Gogola byla zprostředkována Ševyrjovem a Osipem Maksimovičem Bod'anským (1808–1877).

Osip Maksimovič Bod'anskij byl ruský vědec ukrajinského původu: filolog, historik, archeolog, jeden z prvních slavistů v carském Rusku, spisovatel, překladatel, redaktor, vydavatel staroruských a staroslověnských literárních a historických památek, folklorista, romantický básník. Léta 1837–1842 strávil na cestách, pobýval v Prusku, v Itálii a v Uhrách, působil ve Vídni a v Praze, seznámil se s Václavem Hankou (1791–1861), Josefem Jungmannem (1773–1847), Janem Kollárem (1793–1852), Pavlem Josefem Šafaříkem a Karlem Havlíčkem Borovským. Po návratu do Moskvy přednášel slavistiku na Moskevské univerzitě, vydával svoje překlady děl Pavla Josefa Šafaříka do ruštiny. Stýkal se s Tarasem Grigorjevičem Ševčenkem (1814–1861) a Nikolajem Vasiljevičem Gogolem (*Бодянский, Осип Максимович*). Karlu Vladislavu Zapovi (1825–1865) psal Karel Havlíček Borovský 22. května 1844 před zpáteční cestou do vlasti: „Rozmrzel jsem se pro rozličné věci na Bod'anského, a proto nemám chuti s ním cestovat.“ (Havlíček Borovský: 2018, 204)

Vraťme se závěrem k Havlíčkovu *Učenému epigramu*, jak byl editován v *Básnických spisech Karla Havlíčka Borovského* uspořádaných Ladislavem Quisem, Praha 1898 (Havlíček Borovský: 1898, 181). Překlad Puškinova epigramu je datován 31. srpna 1843, zkratka R. M. znamená „rukopis muzejní“. Zda Havlíček ještě pobýval v zámku knížat Golicynů Vjazjomy, asi třicet kilometrů západně od Moskvy, a těžil ze zdejší rozsáhlé knihovny, z dochované korespondence nevyplývá.

LITERATURA

„Бодянский, Осип Максимович.“

<https://ru.wikisource.org/wiki> [přístup 25.12.2022]

„Дондуков-Корсаков, Михаил Александрович.“

<https://ru.wikisource.org/wiki> [přístup 25.12.2022]

Havlíček Borovský, Karel. 1898. *Karla Havlíčka básnické spisy*. Ed. Ladislav Qui-ss. Praha: F. Šimáček.

Havlíček Borovský, Karel. 1951. *Básnické dílo*. Ed. Jaromír Bělič. Praha: Orbis.

Havlíček Borovský, Karel. 2018. *Korespondence II (1843–1844)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Курганов, Ефим Яковлевич. 1997. *Анекдот как жанр*. Санкт Петербург: Академический проект.

„Последняя дуэль и смерть Александра Пушкина.“ <https://ru.wikisource.org/wiki> [přístup 25.12.2022]

„Погодин, Михаил Петрович.“ <https://ru.wikisource.org/wiki> [přístup 25.12.2022]

Пушкин, Александр Сергеевич. 1959. *Собрание сочинений в 10 томах. 1959–1962. Том 2. Стихотворения 1823–1836*. Москва: ГИХЛ.

Пушкин, Александр Сергеевич. 1962. *Собрание сочинений в 10 томах. Том 7. История Пугачева, Исторические статьи и материалы, Воспоминания и дневники*. Москва: ГИХЛ.

„Соболевский, Сергей Александрович.“ <https://ru.wikisource.org/wiki> [přístup 25.12.2022]

„Шевырёв, Степан Петрович.“ <https://ru.wikisource.org/wiki> [přístup 25.12.2022]